

Az évszak műtárgya - 2004. tavasz

Etruszk szenelő tál

Szépművészeti Múzeum - Előcsarnok

2004. március 9-2004. május 23.

Etruszk szenelő tál

Hagyományteremtő szándékkal indította útjára 2003. december 16-án a Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteménye 'Az évszak műtárgya' kamarakiállítás-sorozatát. A sorozat fő célja, hogy rendszeres ritmusban a közönség elé tárja a Múzeum Antik Gyűjteményében folyó munka eredményeit: egy-egy újonnan megszerzett, restaurált művet, vagy éppen olyanokat, amelyekről új és bemutatásra érdemes tudományos eredmények születtek.

Az etruszkok népe, amely Rómától északra, nagyjából Itáliának a Tiberis és az Arno folyó által határolt területén lakott, a görögökhöz hasonlóan soha nem szerveződött egységes államba. A Kr. e. 8. század második felétől lassan kialakuló nagy központjaik a körülöttük levő területtel a görög városállamokhoz hasonló politikai egységeket képeztek. Azonos nyelvet beszéltek (amelyet mindmáig nem sikerült teljesen megfejteni), és voltak közös intézményeik, de az egyes városállamok függetlenek voltak egymástól. Kultúrájuknak és azon belül művészetüknek is jól felismerhető egyedi vonásai voltak.

A legkorábban közülük azok gazdagodtak meg és virágoztak fel, amelyek a különböző fémekben gazdag hegyek közelében éltek. Ezek a görög és főníciai kereskedőkkel folytatott élénk kereskedelem közvetítői és hasznélvezői voltak. Korán kiemelkedett közülük a dél-etruriai tengerparti városok egyike, Caere, az etruszk Cisra, görög nevén Agylla, a mai Cerveteri. A város Rómától északnyugatra mintegy 40 km távolságra, a tengertől hat kilométernyire, a Tolfai hegyek mintegy 80 méter magas nyúlványán feküdt (a mai város csak kis részét foglalja el az ókorinak). A települést széles árok választotta el az általános szokás szerint különálló temetőitől, amelyek csaknem teljesen körbevették. A legismertebb közülük a várostól északnyugatra fekvő, ma is látogatható ún. Banditaccia-nekropolis, amelynek kövel körülvett sírhalmai a leggazdagabb családok nyugvóhelyei voltak, és feltárásuk során rendkívül gazdag képet adtak a város lakóinak életéről és kultúrájáról annak 7-4. századi virágkorában.

A nagy mennyiségben importált egyiptomi, közelkeleti és görög tárgyak sorozataitól jól elkülöníthetők a caerei helyi műhelyek készítményei. Ezeknek mesterei természetesen fogékonyak voltak mindarra, amit a tengeren túlról érkezett tárgyakból tanulhattak, de egész sor olyan tárgy-típust alakítottak ki, amely félreérthetetlenül etruszk, sőt ezen belül jellegzetesen caerei volt, és márcsak fennmaradt példányainak nagy száma alapján is a helyi vásárlók tetszésére számíthatott.

Ezek közé tartoztak egy kerámia-műhely termékei, amelyeket feltűnő vonásukról "vörösszínű áru" (red ware) néven szoktak említeni. A 7. század utolsó negyedétől jó száz éven át virágzó műhely mindössze két, azonos technikával előállított edényformára specializálódott. Az egyik a 70-90 cm magas ovoid formájú fületlen tárlóedény (görög nevén pithos) volt, amelyet csak egy példány töredéke képvisel a múzeum gyűjteményében, a másik a kisebb és nagyobb, 30 és 50 cm körüli átmérőjű sorozatban készített szenelő tál, amelynek az Antik Gyűjtemény a közelmúltban egy teljes példányával gazdagodott.

A durván megmunkált, szemcsés agyagból (ún. impastóból) fazekaskorongon készült edények falának vastagsága 1,5-2 cm körüli. Mindkét forma példányait több részből állították össze, és az összeillesztési helyeket kiegészítés előtt elsimították. Hogy általában nem nyomtalanul, azt mutatja a kiállított szenelő, amelynek oldalán megfigyelhető a tál és a lábrész találkozásának helye, fölül pedig a díszes peremrész külön kidolgozásának jelei. Az edényeket égetés előtt egy finomabb agyagréteggel vonták be, főleg a látható

felületükön, amely az égetéskor barnásvörös színt kapott. Mindkét típus példányainak nagy részét domborműves fríz-szalaggal díszítették, de a figurális jeleneteket soha nem élénkítették festéssel. A díszítésnek két technikáját használták. A domborműveket vagy négyszögletes bélyegzőből préselték kiégetés előtt az edényre, ahogy a bemutatott pithos-töredéken látható, vagy pecsétlő hengerrel, mint a kiállított szenelő tál peremének reliefjeit. Ennek a díszítő technikának több évezredre visszanyúló előzményei voltak a Közel-Kelet nagy kultúráiban, innen vették át a görögök és az etruszkok főként a 7. században. A pecsétlők különleges ügyességet és nagy gyakorlatot igénylő vésését (néhány milliméteres alakok vagy motívumok negatívját kellett kifaraggni) erre specializált mesterek végezték, aligha azonosak a fazekasokkal, akik a vázák díszítésére használták őket: ehhez már nem kellett különösebb szakértelem. Etruriában eddig egyetlen pecsétlő henger került elő, rajta növényi motívummal. Anyaga terrakotta, de ez ritkaság lehetett, mert - mint a megtalált darab is mutatja - az agyag hamar elkopott; a legtöbb esetben, mint a Közel-Keleten is, különböző kemény féldrágaköveket használtak a pecsétlők készítéséhez.

A nagyméretű caerei edények frízén egy-egy bélyegző vagy mintegy 4-5 cm átmérőjű henger jelenetei többször ismétlődtek. Nehézséget jelentett az edény és a bélyegzett jelenet méretének kikerülhetetlen konfliktusa. A bélyegzőből préselt frízeknél ez nem jelentett komoly problémát, mert a két mintát elválasztó közt tetszés szerint lehetett növelni, a hengerelt jeleneteknél azonban gyakran kényszer-megoldásokhoz kellett nyúlni. A kiállított szenelő két frízén azonos hengerből készült jelenet ismétlődik: álló vízimadár, két ökklő kecskebak, és egy futó nyulat hálóba kergető férfi két felemelt bottal, előtte a nyúl nyomában két futó kutyával. A mintegy 21 cm hosszú jelenet mindkét frízben hatszor ismétlődik, de a perem felülete ennél valamivel nagyobb volt, ezért a felső frízben az egyik jelenetbe (közvetlenül a repedéstől jobbra) a két kutya mellé egy harmadikat kellett beiktatni, az alsó, szélesebb sávban pedig ettől valamivel balra a hálóval kezdve még egyszer ki kellett préselni a jelenet bal felét a madártól a futó férfi egyik botjáig.

Természetesen egy-egy pecsétlőt több edény díszítésére használtak; van, amelyiknek lenyomata 15-20 esetben is ismétlődik a fennmaradt több száz példányon. A budapesti szenelő frízének hengerével díszítve eddig még öt vagy hat példány került elő. A pithos-töredéken ismétlődő, szárnyas oroszlánt ábrázoló bélyegző azonban egyedülálló a máig ismert anyagban.

Az edények keltezésének legbiztosabb alapja a reliefdíszítés stílusa, amelynek változása jól nyomon követhető az etruszk művészet egyéb emlékeivel való összehasonlítás alapján. A legkorábbi a pecsételt díszítés volt, amelyet szinte kizárólag a pithosokon alkalmaztak. A kiállított töredék szárnyas oroszlánja a 7. század utolsó harmadára jellemző korinthosi orientalizáló stílus hatását mutatja, ezért 620-600 körül készülhetett. A szenelő jelenetének párhuzamai későbbiek; a nyúl vadászat népszerű témájának csaknem azonos ábrázolása a 6. század közepének etruszk vázafestészetéből ismert, így a budapesti tál a század harmadik negyedére keltezhető. Bár mindkét edényforma példányai túlnyomórészt sírokban kerültek elő, eredeti rendeltetésük szerint a lakóházban volt a helyük. A fületlen, tehát nem hordozható pithos a házban raktározott élelmiszer, főleg gabonafélék tárolására szolgálhatott, a széles pereménél fogva könnyen emelhető szenelőben a néhány példányán látható égésnyomok alapján parazsat is tarthattak, főzésre és melegítésre egyaránt alkalmas volt, a fő helye a családot egybegyűjtő szobában lehetett. Mindkét edénytípus elkísérhette sírjába a halottat, de a korábban a temetőkkel szemben elhanyagolt caerei lakóterületnek az utóbbi évtizedekben folytatott feltárásai során előkerült leletek nyilvánvalóvá tették, hogy a sírbatétel csak másodlagos rendeltetésük volt.

Szilágyi János György